

El dur combat contra la pobresa i l'exclusió social a Barcelona

Lluís Torrens¹

Director de Planificació i Innovació.
Àrea de Drets Socials. Ajuntament de Barcelona

Paraules clau: pobresa, exclusió social, habitatge, polítiques de rendes

La lluita contra la pobresa i l'exclusió social és un dels objectius que tot bon governant hauria de tenir entre les seves prioritats. Es presenta el context en què se situa la ciutat de Barcelona en clau de pobresa i exclusió social, i quines han estat les estratègies adoptades per millorar les condicions de vida de la població barcelonina en els darrers anys des d'una perspectiva municipal. En aquest sentit, es destaquen les dificultats i les barreres existents per poder analitzar, diagnosticar i avaluar amb cura el context en què se situen les accions adoptades, i les actuacions dutes a terme per millorar la manca de dades i registres necessaris. Es detalla què s'ha fet en els darrers anys i quins resultats s'han assolit a partir de les polítiques públiques desenvolupades. Finalment es proposen algunes recomanacions que cal tenir en compte ara i en el futur per erradicar la pobresa i l'exclusió social en una societat rica com la nostra.

“No tener pagas extras me tiene mártir, las he tenido toda mi vida y las echo de menos en Navidad y en verano. No es que haga números a final de mes, ¡es que muchas veces no llego!”

(Expresidenta d'una comunitat autònoma que guanyava a l'any 100.742,91 € bruts més dietes)

“Mi objetivo es ganar 6 € diarios recogiendo chatarra de las calles. Con un euro pago mi parte de comida

1. Aquest article, les opinions i les xifres són de la meua responsabilitat. Tanmateix, és el resultat de la feina excepcional que s'ha fet aquests tres anys i mig a la Direcció de Planificació de l'Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona. Agraïxo el suport infatigable del meu gerent Ricard Fernández i de tot l'equip de la Direcció, així com específicament els comentaris i les revisions a aquest article de l'equip del Departament de Recerca i Coneixement, de Pep Villarreal, Lluís Batlle i Tonet Font.

que cocinamos en una olla común en el asentamiento donde vivo; otro euro se lo doy al transportista que con su furgoneta cada mañana me traslada a la parte alta de la ciudad para poder ir recogiendo la chatarra pendiente abajo; y otro euro me lo guardo para gastos imprevistos. Los otros 3 € los ahorro y así cada mes envío 80 o 90 € a mi país para mantener a mi familia.”

(Subsaharià sense papers que viu en un assentament al districte de Sant Martí a Barcelona)

Barcelona, on vas?

Fa tres anys i mig, la tinenta d'alcaldia Laia Ortiz es va posar en contacte amb mi per oferir-me participar a l'equip de la nova Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona, no m'ho vaig pensar gaire. Sabia que tindria més feina, cada dia, però el repte s'ho valia: posar fi a la pobresa a Barcelona implementant una renda municipal, com prometia el programa electoral de la força que havia guanyat les eleccions. Aquesta frase de posar fi a la pobresa la vaig escriure al meu compte de LinkedIn quan vaig posar-hi el meu nou càrrec, com a recordatori permanent del que feia a l'Ajuntament. I és obvi que no ha estat així.

Ara bé, més enllà del fracàs evident, hem avançat en alguna cosa que ens permeti pensar que en un futur no llunyà Barcelona no tindrà pobres?

Comencem per explicar el que sabíem i el que desconeixíem de la situació a la ciutat a la primavera del 2015.

Fa quatre anys

En primer lloc havíem de saber la magnitud de la tragèdia. Sabíem que hi havia molts desnonaments setmanals, cada

vegada més degut a impagaments de lloguer més que d'hipoteques, un miler de persones dormint al carrer² i uns quants centenars, o fins i tot milers, d'habitatges ocupats i, per contra, la darrera dada oficial del cens constatava que hi havia molts pisos buits, més de 80.000³. També sabíem que la pobresa generava privacions bàsiques en milers de famílies, i vam constatar, per exemple, que els bancs d'aliments feien registres rècord de quilos d'aliments repartits, i sabíem que en els nostres serveis socials bàsics creixien any rere any els ciutadans i ciutadanes atesos per motius econòmics.

En el terreny estadístic disposàvem de la darrera Enquesta metropolitana de condicions de vida elaborada el 2011⁴, i d'algunes estimacions serioses fetes per la comissió promotora de la iniciativa legislativa popular (ILP) per a la llei de renda garantida de ciutadania (RGC). Els càlculs ens deien que per cobrir mínimament les necessitats bàsiques de les llars en situació de pobresa a Barcelona es necessitaven al voltant de 250 milions d'euros anuals per a unes 250.000 persones, el 15% de la població⁵.

I sabíem que amb les estimacions del mateix Ajuntament la distribució de la renda entre barris de Barcelona era molt

2. Arrels Fundació (ed.). Memòria anual, Arrels Fundació. 2015. Disponible a: <https://www.arrelsfundacio.org/es/memoria-arrels-2015/>

3. Institut Nacional d'Estadística. Censo de población y viviendas. 2011. Disponible a: https://www.ine.es/censos2011_datos/cen11_datos_inicio.htm

4. “Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya”. IERMB. Barcelona 2011

5. Comissió promotora de la renda garantida de ciutadania. Disponible a: <http://www.rendagarantidaciudadana.net/index.php/es/comunicadossss>

desigual i que havia empitjorat amb la crisi. De fet, des del 2008 s'havia doblat la diferència entre la renda mitjana del barri més ric i la del més pobre. Viatjar d'una punta a l'altra de la línia 3 del metro, des de Zona Universitària fins a la Trinitat Nova, era equivalent, en termes de renda, a viatjar des del Poblenou o Sants, barris en la mitjana de Barcelona, a Bangalore, a l'Índia⁶.

I sabíem que els nivells de protecció social que estaven garantint les administracions públiques amb les principals competències en la matèria (Estat i Generalitat) eren absolutament insuficients.

Tot i que des dels màxims de xifra d'aturats del 2012 de gairebé 160.000 persones, l'atur s'havia reduït fins a 116.000 persones segons l'Enquesta de població activa, 100.000 de les quals estaven registrades a les oficines d'atur, n'hi havia més de 40.000 que feia més d'un any que buscaven feina. I sabíem que aquests aturats de llarga durada es concentraven en les persones de més de 45 anys (més de 30.000)⁷. I passava, a més, que la cobertura de prestacions arribava només al 50% de la població aturada, 20 punts menys que 5 anys abans⁸. I que la renda mínima d'inserció (RMI), la precursora de l'actual renda garantida de ciutadania, només arribava a la ridícula xifra de 2.654⁹ famílies a la ciutat.

Així, doncs, una crisi inicialment conjuntural havia esdevingut estructural i mostrava les mancances greus del sistema de protecció social del país i, sobretot, de la rica Barcelona. Òbviament, les retallades pressupostàries de l'Estat¹⁰ i de la Generalitat només feien que s'agregés la situació de les persones més vulnerables. La pobresa i la

vulnerabilitat, a més, ja no tan sols tenien una visualització en forma de pobresa monetària, sinó que es manifestaven en totes les seves conseqüències multidimensionals: endeutaments sense possibilitat de retorn, accés a l'habitatge inabordable, pobresa energètica, privacions alimentàries i d'altres béns materials i serveis, problemes psicològics, de salut, abandonament escolar, atur... Un cercle infernal que només portava a la cronificació de la pobresa, i amb una creixent polarització territorial amb barris clarament perdedors.

Fins i tot una administració municipal com la de l'anterior mandat, enfocada a sortir de la crisi per la via de crear una ciutat *smart* havia reaccionat a l'evident degradació social de la ciutat, a la qual ni la recuperació econòmica que li posava vent de cua ni, per descomptat, les finances col·lapsades de la Generalitat, ajudaven a redreçar. Així, el govern Trias va acabar el mandat amb fins a quatre programes socials que després el nou govern reforçaria i ampliaria: el Programa 100 x 1000 de construcció d'habitatge públic, el Programa Làbora, pioner en polítiques actives d'ocupació, aplicant pràctiques innovadores, creant itineraris personalitzats

6. Distribució territorial de la renda familiar disponible *per capita* a Barcelona. <http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonaeconomia/ca/renda-familiar/renda-familiar/distribucio-territorial-de-la-renda-familiar-disponible-capita>.

7. Evolució de l'atur registrat a Barcelona. http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/ttreball/mov_lab/atur/evolucio/bcn/bcnsexe.htm.

8. Font: Estadístiques de l'Ajuntament de Barcelona amb dades de la Seguretat Social i la Generalitat de Catalunya.

9. Elaboració pròpia a partir de dades de la base de dades de les persones perceptores de l'RMI de la Generalitat de Catalunya.

10. I entre les despeses amb més retallades s'hi han trobat les polítiques de suport a l'habitatge, que ja eren molt més baixes que la mitjana europea.

d'inscripció laboral, el fons d'ajut a les famílies de baixos ingressos amb menors 0-16, i les primeres clàusules socials per afavorir que els contractes públics sotscontractessin persones vulnerables. Els tres darrers programes van ser impulsats des de l'Àrea de Qualitat de Vida, antecessora, en bona part, de l'estructura de l'actual Àrea de Drets Socials.

Per sortir de la tendència negativa calia reforçar aquests programes i fer-ne de nous i més poderosos, però sobretot calia saber com de gran era el problema.

El poder de les dades

Atès que la darrera Enquesta de condicions de vida amb dades representatives, la metropolitana, es remuntava al 2011¹¹, un dels primers objectius que ens vam fixar va ser tenir una foto acurada del que estava passant a la ciutat, de manera rigorosa i més enllà dels indicis esmentats (usuaris de serveis socials municipals, dels bancs d'aliments, nombre de desnonaments, etc.).

Es va impulsar i aconseguir que l'Enquesta de condicions de vida (ECV) ampliés la mostra a Catalunya per tal que tant l'àrea metropolitana com la ciutat de Barcelona arribessin a 1.600 i 800 observacions, a partir del 2016. Això estalviava fer l'Enquesta metropolitana quinquennal, tot i que es va decidir fer l'Enquesta de cohesió urbana metropolitana per recollir dades que l'ECV no considerava.

Ara bé, la mida de la mostra, tot i que en principi era representativa en l'àmbit de ciutat i, a més, incorporava una millora metodològica important respecte a anteriors enquestes de l'INE —creuava les dades d'ingressos declarats amb les dades fiscals de l'Agència Estatal

d'Administració Tributària (AEAT)—, tenia dues mancances importants:

D'una banda, probablement la mostra no recollia la magnitud de la pobresa extrema, la d'aquells individus i llars que ni tan sols tenen ganes de ser enquestats, sovint desestructurats en la pràctica, amb greus problemes d'habitatge, endeutats, en situacions irregulars, etc. Com a pista, disposàvem d'un indicador poc esmentat: la mobilitat extrema del padró de Barcelona, que feia que any rere any en la darrera dècada com a mínim el 20% de les persones empadronades a la ciutat canviaven d'adreça, entre moviments naturals, migracions externes i canvis de domicili. I que aquesta mobilitat es disparava per sobre del 40% en barris amb elevada presència de persones vulnerables com el Raval o el Gòtic¹².

D'altra banda, només disposàvem d'uns pocs indicadors desagregats (atur, nivell formatiu, vehicles matriculats, etc.) que ens permetien estimar de manera indirecta la desigualtat territorial de la renda i la pobresa, però no dades de renda real territorialitzades.

Per avançar a conèixer més la realitat de la pobresa de la ciutat, vam recórrer a les dades dels mateixos registres municipals (escassament informats en aquest tipus de dades), a les d'altres fonts oficials amb mostres representatives per a Barcelona (com la Mostra contínua de vides laborals de la Seguretat Social) o a un nivell superior

11. <https://iermb.uab.cat/es/encuestas/cohesion-social-urbana/>

12. Elaboració pròpia a partir de dades del padró d'habitants de la ciutat de Barcelona.

(com l'Enquesta de pressupostos familiars), i vam iniciar un parell d'enquestes que esperem que siguin replicades en el futur, cada quatre o cinc anys: l'Enquesta de condicions de vida a usuaris de serveis socials¹³ (més de 6.600 famílies amb 12.000 individus enquestats), i l'Enquesta sociodemogràfica a 4.500 llars i 10.400 individus¹⁴.

També, per primera vegada, es va fer amb fonts de l'AEAT un estudi de totes les rendes de Barcelona (no d'una mostra sinó de tota la població de la qual es disposa d'informació tributària), desagregant la informació de les llars per tipologies d'edat i àmbits territorials (grans barris), i es va elaborar una mostra de 39.000 llars contribuents representatives dels grans barris de la ciutat, amb un nivell de detall superior al de fonts similars, com la mostra anual de contribuents a l'IRPF de l'*Instituto de Estudios Fiscales* (IEF)¹⁵, ja que permet captar amb més precisió les rendes més baixes i reconstruir les principals característiques sociodemogràfiques (composició per edat i sexe) de les llars enquestades. L'estudi de rendes amb dades de l'AEAT ja va per la tercera edició (tot i que amb tres anys de decalatge temporal) i s'espera que continuï elaborant-se anualment.

Les dades tributàries, les de la Seguretat i les de les enquestes van ser tractades amb el suport d'investigadors de la mateixa Àrea de Drets Socials, de diverses universitats de la ciutat (UB, UPF i UAB) i experts i expertes reconeguts.

També l'Enquesta de salut 2016-2017 de Barcelona incorporava, per primera vegada, indicadors de pobresa i privacions materials. I, en paral·lel, es va decidir fer un cens d'habitatges buits de la ciutat, visitant un per un tots els habitatges de la ciutat amb cap persona empadronada

o amb consums d'aigua nuls o per sota dels mínims vitals, una feina immensa que ja estarà acabada amb molta probabilitat quan es publiqui aquest article.

I hem desenvolupat un programa de descàrregues massives automatitzades de dades fiscals (rendes, patrimoni), de prestacions estatals de protecció social (atur, pensions) mitjançant les eines d'interoperabilitat telemàtica que ens permet l'Administració Oberta de Catalunya accedint a les bases de dades de les altres administracions. Aquestes dades, en ajuntar-les amb les dades dels nostres registres administratius (ajudes, dependència, discapacitat, etc.), ens han permès construir¹⁶ el primer magatzem de dades socials o *big data* social de persones usuàries de serveis socials: centenars de milers de dades de persones i llars vulnerables que constitueixen la font més valuosa d'informació creada fins ara per implementar polítiques socials (com les tarifacions socials o la intervenció prioritària sobre els usuaris molt intensius en l'ús combinat de recursos públics) i avaluar-ne els costos i efectes. Òbviament, l'accés, l'emmagatzematge i el tractament d'aquestes dades sensibles s'ha fet respectant les diferents normatives de protecció de dades personals.

Adicionalment, per estimar els llindars de la pobresa més enllà dels indicadors oficials, hem utilitzat, en primer

13. <https://ajuntament.barcelona.cat/ca/informacio-administrativa/registre-enquestes-i-estudis-opinio>

14. Ídem.

15. Mostra IRPF 2015. IEF-AEAT (declarants i no declarants).

16. En aquesta tasca, els equips del Departament de Gestió de Sistemes d'Informació i l'Institut Municipal d'Informàtica han estat determinants.

lloc, els diferents estudis que s'estaven fent a la ciutat i a l'àrea metropolitana de Barcelona sobre quin hauria de ser el salari digne o de referència de ciutat (el *living wage* anglosaxó,¹⁷⁻¹⁸); en segon lloc, un informe encarregat a la Universitat Pompeu Fabra partint de l'Enquesta de pressupostos familiars sobre la despesa mínima de les llars a partir de la qual es disparava la vulnerabilitat¹⁹, i, el que a la llarga ha estat més significatiu, el projecte europeu Improve²⁰, on participava la Universitat Ramon Llull sobre pressupostos de referència i que calculava el cost del cistell bàsic de consum de productes i serveis a la ciutat de Barcelona per a l'any 2014²¹. Els estudis que utilitzen com a metodologia de referència un llinar de pobresa absolut i no relatiu (un percentatge de la mediana dels ingressos de la població) permeten el contrast amb les xifres oficials de pobresa basades en les enquestes de condicions de vida, que pateixen una volubilitat molt alta: per exemple, el llinar de risc de pobresa baixava amb l'empitjorament de les condicions de renda de les famílies i això provocava resultats sorprenents, com ara que la taxa de risc de pobresa entre la gent gran a Catalunya havia caigut del 19,9 al 12,4% en el període més agut de la crisi, 2009-2013.

Malauradament, les dades del cost de l'habitatge estimades pel projecte Improve no eren prou convincents (eren dades estimades per a l'any 2014 i estaven empitjorant de manera important a partir d'aquell any), i ja érem conscients amb les dades de despesa declarada en habitatge de l'Enquesta de condicions de vida que l'accés a l'habitatge era la pedra angular que definia, per a una bona part de les llars amb baixos ingressos, la seva vulnerabilitat real, la de no poder cobrir amb els ingressos corrents les seves necessitats bàsiques, incloses les d'habitatge²².

Per tant, es va decidir una estratègia eclèctica —combinant diverses fonts i enfocaments metodològics—, de coneixement de la situació real de pobresa de la ciutat, basada en la utilització conjunta de diverses aproximacions amb l'objectiu de respondre fonamentalment la pregunta de quantes llars no arribaven a final de mes.

A això ens hi va ajudar també l'ampliació de la mostra de l'ECV per a Barcelona del 2016 i 2017²³, molt més representativa en l'àmbit de ciutat i àrea metropolitana que les enquestes anteriors, i que ens permetia comparar resultats entre Barcelona ciutat, la resta de l'àrea metropolitana i la resta de Catalunya. I els resultats no podien ser més clars.

17. KSNET. "Implantació d'un sistema de garantia de rendes a Barcelona. Marc teòric i recomanacions". 2016. https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2017/05/24141333/02.Estudi-implantaci%C3%B3-sistema-de-garantia-de-rendes-Barcelona_2016.pdf [Consulta: 27 setembre 2018]

18. DALEPH. Càlcul del salari de referència de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Informe final. 2017. http://ajuntament.barcelona.cat/premsa/wpcontent/uploads/2017/03/SDR_AMB.pdf [Consulta: 27 setembre 2018]

19. "Llinars econòmics que generen privacions materials a la ciutat de Barcelona". (Informe intern pendent de publicació), M. CERVINI et al. 2016.

20. <http://improve-research.eu/>

21. T.PENNE et al. "Can reference budgets be used as a poverty line? Improve working papers". Discussion Paper 16/05. 2016. http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be/ImPRovE/Working%20Papers/ImPRovE%20WP%201605_2.pdf [Consulta: 27 setembre 2018]

22. Segons els resultats elaborats a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida, 2016.

23. Estadística metropolitana de condicions de vida. <https://iermb.uab.cat/es/encuestas/cohesion-social-urbana/>

Finalment, també vam dissenyar el projecte europeu B-MINCOME, en la primera convocatòria del Programa “Accions urbanes innovadores” de la Comissió Europea. El projecte permetria conèixer de primera mà, i amb un seguiment exhaustiu, la situació real de pobresa, en termes monetaris, de privacions, de benestar i de vivència de la seva situació de vulnerabilitat, de 1.000 famílies dels deu barris al nord de la ciutat que componen l'Eix Besòs²⁴, i com les polítiques de protecció social per la via de l'assegurament de rendes monetàries durant dos anys i la seva combinació amb polítiques actives d'inserció sociolaboral actuaven sobre la seva situació. Una experiència pionera d'integració de polítiques i d'avaluació dels seus efectes en un entorn controlat amb metodologies científiques.

Què sabem ara

Les dades descarregades massivament procedents de registres propis i interoperades amb les d'altres organismes públics, les microdades fiscals anonimitzades procedents de registres oficials, les dels milers de persones entrevistades, ja sigui en enquestes pròpies o alienes o en les entrevistes dels expedients dels serveis socials, els estudis acadèmics quantitius i qualitius, les avaluacions de programes i de projectes de l'Àrea de Drets Socials, etc., ens permeten tenir més informació que mai sobre la situació de pobresa i vulnerabilitat a la ciutat i amb prou detall territorial per evidenciar les enormes desigualtats que es donen entre els diferents barris i que coexisteixen en els escassos 60 quilòmetres quadrats habitats de la ciutat. Combinant dades del projecte Improve²⁵ i de l'Enquesta de condicions de vida més recent²⁶, a Barcelona, l'any 2016, hi havia 41.000 llars que no arribaven a final de mes, sense tenir en compte el cost de l'habitatge. Sense ser un subgrup

perfecte d'aquestes, 37.000 llars compleixen el criteri de renda per rebre la renda garantida de ciutadania, i 103.000 llars estarien per sota el llindar de risc de pobresa estimat per a Barcelona (el 60% de la mediana d'ingressos, 933 € mensuals per a un adult).

Aquesta darrera xifra coincideix amb les 100.000 llars que segons els ingressos estimats per l'ECV i amb les dades dels llindars calculats pel projecte Improve no arriben a final de mes, si s'hi afegeixen també les despeses d'habitatge. Aquestes llars equivalen al 14% de les llars de la ciutat. D'aquestes, una tercera part són llars amb menors i un altre 14% són llars amb persones més grans de 65 anys (només un 7% de les llars on viu una persona sola de més de 65 anys són pobres, un percentatge baix perquè només un 13% d'aquestes persones viuen en un pis hipotecat o pagant un lloguer a preu de mercat). Per contra, 72.000 llars destinen més del 50% dels seus ingressos a pagar l'habitatge. Les dades de l'ECV amb llindars Improve ens permeten estimar que cobrir les necessitats bàsiques de les famílies que amb els seus ingressos no ho aconsegueixen costaria 208 milions d'euros anuals (menys que les estimacions fetes el 2014 per la ILP de la renda garantida de ciutadania), però 529 milions més, fins a 737 milions, si hi comptem també cobrir els costos d'habitatge.

24. Els deu barris corresponen als districtes de Nou Barris (Ciutat Meridiana, les Roquetes, Torre Baró, la Trinitat Nova i Vallbona), Sant Andreu (Baró de Viver, el Bon Pastor i la Trinitat Vella) i Sant Martí (la Verneda i la Pau i el Besòs i el Maresme).

25. Projecte europeu que calcula el cost de les necessitats bàsiques sense habitatge per a cada tipus de llar, partint de 527 € mensuals per a un adult i comptant els costos de subministraments bàsics.

26. Any 2017, amb dades d'ingressos de l'any 2016.

Aquesta dada és important: el 72% del problema monetari de la pobresa a Barcelona té com a causa el cost de l'habitatge. I aquest percentatge és 8 punts més alt que a Catalunya i 18 punts més alt que a Espanya²⁷.

El problema de l'habitatge

Aquestes xifres de pobresa són esfereïdores, i tot i que pot semblar que deuen haver millorat els darrers anys (com a conseqüència que l'atur ha seguit baixant continuadament des del 2012 de 158.000 a 83.000 persones i l'ocupació ha crescut de 660.000 a 732.000 persones²⁸), la millora de la situació econòmica no ha existit per a una part important de la ciutadania perquè ha vingut acompanyada de tres factors negatius:

a) L'enquistament de la situació d'atur en el col·lectiu de les persones més grans de 45 anys i amb nivell educatiu baix. Són un grup de més de 18.000 persones a l'atur, que fa més de dos anys que hi estan, fet que implica que ja no reben les prestacions contributives d'atur i, com a molt, reben la prestació estatal o la renda garantida de ciutadania.

b) La precarització de bona part dels llocs de treball, amb un 21% de temporalitat, un 12% de treball a temps parcial i una reducció dels salaris reals amb la crisi. La pèrdua és especialment forta entre els més joves, amb reduccions superiors al 20% en el període 2010-2016 o fins al 10% per a la franja següent de 25 a 39 anys²⁹.

c) La pujada dels costos de l'accés a l'habitatge. Si bé la crisi va comportar una reducció dels preus dels lloguers, les pujades de preus del 2015 al 2017 fins a

fregar el 10% anual han comportat que actualment ens trobem en nous màxims històrics, tot i que en el darrer any el creixement s'ha desaccelerat. Així, en la punta de l'anterior, i ja insostenible en aquell moment, l'any 2008, el preu mitjà dels nous contractes de lloguer s'emportava una mica menys del 33% del salari mitjà de la ciutat. Les darreres dades disponibles del 2018 apunten al 38%. Per a la franja d'edat 25-39, aquest esforç salarial mitjà per pagar un habitatge ha passat del 40% al 50%³⁰.

La situació ara ja es especialment greu per a tots els llogaters amb contractes sota la Llei d'arrendaments urbans, atès que el juny del 2013 es va rebaixar la durada mínima legal dels contractes de lloguer de cinc a tres anys, i una renovació d'un contracte signat abans del canvi que es faci ara implica pagar de mitjana un 35% més de lloguer, amb un sou estancat o fins i tot inferior al del 2013³¹.

Això té clares repercussions negatives sobre la vulnerabilitat de les famílies que viuen de lloguer. Així, el 71% de les famílies pobres són llogateres, quan segons

27. Elaboració pròpia.

28. Dades segons l'Enquesta de població activa del quart trimestre de l'any en curs. <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/ttreball/epa/epa/patu/evatsx.htm>

29. Elaboració pròpia a partir de dades provinents d'estadístiques de l'Ajuntament de Barcelona i de la Mostra contínua de vides laborals.

30. Font: Elaboració pròpia amb dades del web d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, dades de la Mostra contínua de vides laborals de la Seguretat Social i estadístiques de fiances de contractes de lloguer de l'Incasòl.

31. Font: Estadística de fiances de contractes de lloguer de l'Incasòl.

l'Enquesta de condicions de vida només representen el 34% de les llars barcelonines³². Un terç de les famílies llogateres no arriben a final de mes (amb els seus ingressos no poden cobrir les necessitats bàsiques i pagar el lloguer). Òbviament els seus ingressos tampoc no els permeten estalviar ni hipotecar-se per comprar un habitatge (el preu de venda d'un habitatge usat ha pujat un 56% en el període 2013-2018)³³.

La manca d'un parc d'habitatge de lloguer social a la ciutat (només un 1,5% ho són³⁴) combinada amb els baixos ingressos d'una part important de les llars fan que la situació sigui més greu. Si a les llars amb baixos ingressos se'ls garantís l'accés a un habitatge de lloguer social especialment protegit (a un preu de 6,4€/m², 448 € mensuals per un pis de 70 m²), les 100.000 llars que no arriben a final de mes baixarien a 77.000 i encara es necessitarien 301 milions d'euros addicionals per cobrir els lloguers de l'habitatge a preu protegit (afegir als altres 208 milions que necessiten per cobrir la resta de necessitats bàsiques). Una baixada significativa de més de 22.000 llars i 227 milions però que només eliminaria una part minoritària del problema.

Com a exemple que l'accés a habitatge assequible no ho soluciona tot, el 33% dels 7.300 habitatges de lloguer social de l'Ajuntament de Barcelona van ser subvencionats pels serveis socials municipals l'any 2018 perquè les famílies inquilines no podien pagar un lloguer mitjà de 200 € al mes³⁵.

Amb les estimacions de les enquestes de condicions de vida i sociodemogràfica, cada punt percentual d'increment

del preu de lloguer posa en situació de pobresa absoluta objectivament entre 500 i 1.000 llars més de la ciutat.

Aquesta pinça de baixos ingressos i creixent dificultat per accedir a habitatge assequible posa en situació de gran vulnerabilitat desenes de milers de famílies de la ciutat i hauria d'empènyer-les a buscar lloguers més barats en els municipis propers. Però això també és difícil.

Les dades de l'ECV comparades entre Barcelona i la resta de l'àrea metropolitana de Barcelona mostren aquesta paradoxa: si bé, per un costat, la mitjana o mediana d'ingressos a Barcelona és superior a la de la resta de l'àrea metropolitana, també ho és el cost mitjà de lloguer, i l'excedent restant (l'ingrés que li queda a una llar mitjana en ingressos descomptat el lloguer) continua sent més alt que a la resta del territori. Però si ens fixem en el percentil 25% de llars per ingressos, i li restem el seu cost mitjà d'habitatge, l'excedent és més alt a l'àrea metropolitana que a Barcelona ciutat. L'explicació darrere d'aquest procés és que la ciutat atreu nous i noves professionals en el sector tecnològic i de la recerca o d'altres sectors de la nova economia (per exemple, professionals que treballen a escala internacional que aprofiten que l'aeroport de Barcelona disposa d'una de les millors xarxes de

32. Font: Enquesta de condicions de vida, 2017.

33. Font: Estadístiques del mercat de l'habitatge de la Generalitat de Catalunya.

34. Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona.

35. Font: Institut Municipal de l'Habitatge i la Rehabilitació de Barcelona (IMHAB).

connexions europees i cada vegada millors connexions intercontinentals) que, amb els seus sous, pressionen a l'alça el preu de l'habitatge. Aquesta pujada de preus s'estén per tota la ciutat i afecta, també, els llogaters que continuen treballant a l'economia tradicional, més precaritzada i amb sous baixos. Però Barcelona també és una gran ciutat que atreu, com a terra d'oportunitats, immigrants irregulars, sense rendes, o amb rendes baixes (així ho diuen les xifres de què disposem de l'AEAT per a les persones empadronades a la ciutat més recents) que estan disposats a amuntegar-se en pisos pastera o habitacions. Així, la pinça entre *expats* i immigrants de baixos ingressos (afegint-hi estudiants universitaris internacionals o de fora de l'AMB i pisos turístics legals i il·legals) pressiona l'oferta i els preus, de manera que torna inassumible per a la part de la població amb menys ingressos continuar accedint a l'habitatge. Podríem interpretar aquesta situació com una nova formulació d'una coneguda dita i reescriure-la: "Barcelona és bona només per als qui la bossa sona".

Però tot i que això podria impulsar una gentrificació de la ciutat (expulsió de les llars amb ingressos més baixos), en realitat és una trampa per a les llars més vulnerables: si bé els podria sortir més a compte anar a viure a fora de Barcelona (encara que si mantenen el lloc de treball a la ciutat han de tenir en compte l'increment en les despeses de transport, a més d'altres costos en temps quotidià i pèrdua de possibles suports de l'entorn), els seus ingressos són tan baixos que tampoc no arribarien a finals de mes mudant-se a un municipi metropolità. Amb dades de les fiances dels nous contractes de lloguer dipositades a l'Incasòl, només a un municipi de tota l'àrea metropolitana, Badia del Vallès, el preu mitjà de lloguer és inferior als 6,4 € per metre

quadrat del lloguer especialment protegit³⁶. Per tant, les llars vulnerables ni tenen suficients ingressos per accedir a habitatges protegits (que no existeixen) ni poden marxar a municipis relativament propers perquè difícilment trobaran habitatge a un preu assequible per a elles.

Aquesta impossibilitat o resistència racional a marxar es mostra en l'amuntegament en l'habitatge, en l'allotjament en infrahabitatges, en les ocupacions il·legals i, en darrer terme, en el sensellarisme i en les creixents llistes d'espera per accedir als albergs o altres solucions habitacionals d'emergència, tot i haver-se incrementat notablement els recursos en els darrers anys.

La precarietat laboral, a més, fa que sigui molt difícil accedir amb contractes temporals a contractes de lloguer o encara menys a hipotecar-se, sigui on sigui l'habitatge.

En resum, hem d'acceptar que el problema de l'habitatge és una peça fonamental en el combat de la pobresa, però hem d'admetre també que, fins i tot quadruplicant el parc actual d'habitatge de lloguer social (fins i tot a preu de lloguer especialment protegit) fins a 40.000, seguirem tenint un grup de desenes de milers de famílies que necessiten recursos monetaris i accedir a un habitatge a cost gairebé gratuït per subsistir.

La manca de diners

Situat el problema i, en especial, el seu vessant monetari i d'habitatge, hem avançat en la solució? L'any 2017 es

36. I cal tenir en compte que en aquest municipi tot el parc d'habitatge té origen públic.

van albirar moltes esperances en l'aplicació de la nova renda garantida de ciutadania³⁷, que es configurava com un dret subjectiu no sotmès a restriccions pressupostàries. La realitat de la seva aplicació ha estat molt decebedora a Catalunya i en especial a Barcelona, que ja partia d'unes xifres de llars perceptores de la renda mínima d'inserció molt baixes. L'abril del 2017, quan encara estava vigent l'RMI, hi havia 2.675 llars perceptores, un 0,4% de la població, enfront de l'1% de la mitjana de Catalunya.

El gener del 2019 hi havia 29.094 llars perceptores³⁸ de l'RGC a Catalunya, unes 3.000 més que quan es va posar en marxa el setembre del 2017. No es disposa de dades per a Barcelona ciutat, però aplicant la mateixa taxa de creixement a Barcelona deuriem ser menys de 3.000 llars. Amb dades de l'Enquesta de condicions de vida del 2017, hi hauria 38.000 famílies que complirien les condicions de renda per rebre-la³⁹. Amb dades dels registres de serveis socials de l'Ajuntament, hi hauria 51.000 famílies que complirien els requisits de renda i desocupació per accedir a l'RGC. Segons les nostres estimacions, la Generalitat s'estava gastant uns 24 milions d'euros anuals a pagar l'RGC⁴⁰ a les llars barcelonines quan les necessitats estimades podrien ser de 400 milions⁴¹. I la diferència entre 38.000 i 51.000 (un terç) es deu probablement al fet que les enquestes oficials no capturen adequadament la cua de la població amb menys recursos i la infraestimen (són persones més reticents a ser enquestades, amb més mobilitat o amb situacions complicades).

Les dades són contundents: si ens comparem amb Bilbao, principal ciutat d'un territori on el seu govern autonòmic dona la cobertura més alta a la població en risc de pobresa

de tot l'Estat, la despesa autonòmica en la seva renda garantida d'ingressos i altres ajuts d'emergència transferits als ajuntaments va ser el 2017 de 286 € per bilbaí⁴², mentre que a Barcelona la despesa autonòmica va ser d'11 € per barceloní, 27 vegades menys, tot i ser ciutats amb un nivell de renda similar.

El resum és que la principal eina del país de lluita contra la pobresa monetària per a qui no té pensió o subsidi d'atur, la renda garantida de ciutadania, ha quedat fins ara molt lluny de les necessitats reals copsades a les estadístiques o els registres oficials. Cal dir que amb dades de la Generalitat, només el 13,4% de les sol·licituds valorades des de l'inici de la llei de l'RGC fins al gener del 2019 havien estat positives.

Respecte al col·lectiu més desprotegit, el de les famílies amb nens, cal afegir que, amb dades del registre de les

37. http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/pobresa_i_inclusio_social/renda_garantida_ciutadania/rendagarantida/

38. Principals dades sobre la implementació de l'RGC –dades de 15 de setembre de 2018 a 11 de gener de 2019—. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya. http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/06pobresa_i_inclusio_social/RendaGarantidaCiutadania/nou/destacats_laterals/Principals_dades_implementacio_RGC.pdf

39. Segons la llei de la renda garantida de ciutadania, en pot ser beneficiària qualsevol persona que, durant els sis mesos anteriors a la sol·licitud, tingui ingressos inferiors al 91% de l'indicador de renda de suficiència de Catalunya. Per al 2018, el llindar d'ingressos se situa en 604 € al mes en dotze pagues.

40. Elaboració pròpia amb dades del 2017 escalades al 2019.

41. Una xifra inferior a l'estimada amb els criteris Improve i de cost de l'habitatge per cobrir les necessitats bàsiques, ja que l'RGC no distingeix les llars segons el seu règim de tinença de l'habitatge.

42. Estimació pròpia amb dades dels pressupostos del Govern basc.

famílies usuàries dels serveis socials municipals, 8.200 famílies cobren la prestació de l'INSS per a famílies amb baixos ingressos (l'ajut és de 291 € anuals per menor) i 9.200 més l'haurien de cobrar i no ho fan. Un ajut ridícul en quantia i que no arriba ni a la meitat dels potencials beneficiaris.

Les conseqüències

El que la pobresa provoca és ben conegut, però sorprèn com pot ser de profunda la desigualtat que produeix en un petit territori com el de Barcelona i entre els seus veïns i veïnes.

El 70% de les persones usuàries dels centres de serveis socials municipals que visiten els centres ho fan per rebre suport en problemes econòmics. El 70% de les persones usuàries entrevistades a l'Enquesta de condicions de vida a usuaris dels serveis de socials del 2016 presentava privacions materials severes (quatre o més de les nou privacions que es pregunten en les enquestes de condicions de vida), més de deu vegades el percentatge general de la població catalana. Per districtes, i segons l'Enquesta sociodemogràfica⁴³, el 17% dels habitants de Nou Barris patien privacions materials severes enfront de l'1% dels habitants de Sarrià - Sant Gervasi. Entre aquestes privacions, el 54% de les persones usuàries de serveis socials no podien mantenir el seu habitatge a una temperatura adequada, un percentatge vuit vegades superior a la mitjana de la població catalana.

El 66% de les persones usuàries de serveis socials enquestades manifestaven trobar-se en un estat de salut dolent o regular enfront del 19% de la població barcelonina en general. Segons l'Enquesta sociodemogràfica, el 25%

dels habitants de Nou Barris manifestaven no trobar-se en bon estat de salut, la qual cosa dobla el percentatge dels habitants de Sarrià - Sant Gervasi. L'esperança de vida entre els cinc barris d'esperança més alta (barris entre els més rics, la majoria) i els d'esperança més baixa (entre els més pobres, la majoria) és de 7 anys, i arriba als 9,5 anys⁴⁴ si només comparem el barri més alt i més baix. La pobresa hauria de rebre el mateix tractament que una epidèmia per malaltia, atès el seu impacte sobre la salut.

I les conseqüències en educació? Als districtes de Ciutat Vella i Nou Barris, el 22% i el 20%, respectivament, dels i les alumnes no superen les proves de competències bàsiques de primària enfront de menys del 6% a les Corts i Sarrià - Sant Gervasi. A Ciutat Vella, el 35% de l'alumnat, i a Nou Barris el 20%, no superen les proves de secundària enfront del 5% de les Corts i Sarrià - Sant Gervasi. El 36% dels habitants de Nou Barris entenen l'anglès enfront del 74% de Sarrià - Sant Gervasi. La diferència de titulats universitaris entre el barri amb més percentatge sobre la població (ric) i el que menys és de 12 vegades. L'atur entre els universitaris i universitàries barcelonins és del 4%⁴⁵, i entre els que tenen estudis mitjans, del 18%. Fracàs escolar i abandonament prematur dels estudis són predictors molt elevats de futura precarietat laboral, de l'atur i de la pobresa.

43. Enquesta sociodemogràfica de Barcelona. Presentació de resultats (PDF). http://ajuntament.barcelona.cat/premsa/wp-content/uploads/2018/04/r17045_ESDB__Resum_Prensa.pdf

44. Esperança de vida quinquenal, 2006-2016. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Agència de Salut Pública de Barcelona. <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/tvida/salutpublica/t39.htm>

45. Elaboració pròpia amb dades de l'Enquesta de població activa i de l'atur registrat.

L'abstenció electoral a les eleccions al Parlament del 21 de desembre de 2017 va ser 22 punts més elevada als cinc barris d'abstenció més alta (corresponents a barris pobres) que als cinc barris d'abstenció més baixa (barris rics). La participació en els afers públics i, per tant, la capacitat d'incidir-hi és més baixa en els col·lectius vulnerables.

Durant aquests anys hem realitzat diverses cartografies de les desigualtats territorials per a diverses dimensions i totes són gairebé idèntiques en la distribució de les desigualtats: renda, atur, ajuts econòmics, resultats escolars, nivell d'estudis, salut, etc., tenen els indicadors en vermell i en verd als mateixos barris. Resumidament, els barris de l'Eix Besòs al nord de la ciutat, i amb especial gravetat els barris nord de Nou Barris, els de Ciutat Vella, i sobretot el Raval, i els barris de la Marina, que travessa el passeig de la Zona Franca, concentren els resultats més dolents.

La validesa de les estadístiques i els registres oficials per mesurar la pobresa

No vull acabar aquesta part sense esmentar la qüestió de si les xifres de pobresa són correctes tal com les mesurem mitjançant la bateria d'enquestes i registres disponible. Ja hem escrit més amunt que les dades procedents d'enquestes a la població general poden tenir un biaix i ocultar la pobresa més extrema.

Però ens trobem també que identificar la pobresa no és el mateix que mesurar qui experimenta la pobresa. D'una banda, les mesures tradicionals no tenen en compte els estalvis i el patrimoni acumulats (l'Enquesta financera de

les famílies que fa el Banc d'Espanya cada quatre anys per a mesures d'actius i passius i rendes de les llars només és representativa a escala estatal), els recursos procedents de transferències familiars o els ingressos irregulars o no declarats no capturats pels registres administratius ni les enquestes (si existissin reduirien la realitat de la pobresa). D'altra banda, no es mesuren les necessitats específiques que fan créixer les necessitats monetàries per arribar a final de mes, com el sobreendeutament, la malaltia puntual o crònica, la dependència, la necessitat de transferir diners a familiars (ja siguin propers o als països o regions d'origen) o patrons de consum excessiu respecte als ingressos (per la pressió de l'entorn social, veïnal o familiar, o per mantenir un nivell de despesa relacionada amb l'estatu quo anterior quan els ingressos ja no acompanyen). I, òbviamment, no mesuren altres tipus de pobresa intangible com la pobresa en temps.

En un model de protecció social a les famílies pobres basat en les rendes condicionades i limitades, aquesta qüestió és crucial, atès que quan més s'allunyin els sistemes oficials de mesura de la pobresa de la realitat viscuda més difícil és encertar-la: més falsos positius (persones que cobren un ajut sense experimentar la pobresa) i falsos negatius hi ha (persones realment pobres que no compleixen els requeriments oficials per ser ajudats o que no reben ajudes perquè no les demanen tot i merèixer-les). I aquesta és la via més fàcil per a la demagògia, ja que qui no coneix, ha escoltat o llegit casos de persones suposadament pobres que rebien ajudes sense merèixer-ho o que es gastaven els diners rebuts en articles no considerats de primera necessitat, mentre d'altres realment necessitades no eren ajudades? El mateix passa amb la descoordinació entre el

sistema d'ajudes de les diferents administracions públiques i de les entitats privades, que fa que es pugui acusar certes famílies de “professionals” de les ajudes perquè coneixen les descoordinacions entre ambdós circuits.

Per aproximar-nos al problema, només podem apuntar alguns indicis que fan pensar que les estimacions estadístiques del nombre de llars i individus pobres a la ciutat estan per sobre dels que realment l'experimenten. Això sí, sempre partint dels càlculs de pobresa absoluta (persones i llars que amb els seus ingressos no arriben a cobrir les seves necessitats bàsiques i de cost d'habitatge reals) i no dels indicadors oficials de pobresa relativa basats en les enquestes de condicions de vida:

a) Amb la mostra de l'AEAT⁴⁶ hem estimat que fins a 22.000 llars de la ciutat no van tenir, l'any 2015, cap ingrés oficial o van estar per sota dels 1.000 € anuals. D'aquestes, en 7.000 l'AEAT no disposava de cap dada. Això equival a més del 3,5% de les llars de la ciutat. Una part poden ser llars estrangeres que tenen ingressos a l'estranger i no els declaren aquí (o en l'impost sobre la renda de no residents, que no està inclòs en les dades de l'AEAT) tot i estar empadronats a la ciutat i, per tant, no són pobres. Però també podríem sospitar que una part són llars sobreendeutades o moroses amb creditors privats (fonamentalment entitats financeres) i amb administracions públiques (empresaris o autònoms amb deutes amb la Seguretat Social) amb els seus béns i ingressos embargats i on el mal funcionament de la llei de segona oportunitat (que no permet condonar els deutes amb les administracions, per exemple) les força a sortir del sistema i a treballar exclusivament

de manera irregular o mitjançant persones o societats interposades.

b) L'Enquesta financera de les famílies del Banc d'Espanya es l'única enquesta oficial que permet creuar dades de renda i riquesa. No es disposa de dades desagregades de Barcelona, però per al total d'Espanya les dades de la darrera edició del 2014 diuen que el 30% de les llars dels dos primers decils d'ingressos (on es troben les llars que majoritàriament estan en situació de vulnerabilitat) disposen d'actius nets disponibles (actius financers o immobiliaris sense comptar l'habitatge principal ni els deutes) superiors a 60.000 €.

c) El projecte B-MINCOME⁴⁷, abans d'iniciar-se, va detectar unes 4.000 llars en domicilis amb persones usuàries de serveis socials municipals per sota del llindar d'ingressos marcat pel programa (per a les famílies que vivien en règim de lloguer era un llindar similar al de risc de pobresa de Catalunya), a les quals es va convidar a participar en el projecte. Es van rebre 2.400 sol·licituds de participació, de les quals només 1.600 complien els requeriments per entrar en el sorteig que havia d'assignar les 1.000 famílies que entrarien al programa. Fet el sorteig, només 881 famílies han cobrat algun mes el suport municipal d'inclusió, 70 més participen al pilot sense cobrar perquè els seus ingressos són superiors al llindar marcat, i unes 400 formen part del grup de control. Per bé que la situació econòmica ha millorat a

46. Mostra de 39.000 llars barcelonines facilitades per l'Agència Estatal d'Administració Tributària.

47. <http://ajuntament.barcelona.cat/bmincome/ca>

la ciutat en els dos anys des que es va iniciar el projecte (finals del 2017) i les dades de partida per preseleccionar les famílies (es va fer amb dades d'ingressos oficials del 2016), sembla clar que hi ha una evident discrepància entre els registres tributaris i la realitat de les llars per sota dels llindars prèviament estimats.

d) La principal ajuda monetària que dona l'Ajuntament de Barcelona, el fons d'infància per a llars amb menors de 0 a 16 anys, es concedeix sota dues condicions principals: les llars han de tenir ingressos per sota de l'índex de rendes de suficiència de Catalunya (IRSC) i han de ser usuàries actives dels serveis socials municipals. Amb les dades de l'AEAT es disposa d'una estimació de les llars que podrien demanar aquesta ajuda en funció de la seva renda i la seva distribució territorial. Però la probabilitat que una llar pobra d'un barri pobre demani l'ajuda és fins a 20 vegades més alta que la d'una llar igualment pobra d'un barri ric (als barris més pobres una quantitat equivalent al 100% de les llars pobres estimades demanen l'ajuda, als barris més rics, el 5%).

e) En la mateixa línia, l'Enquesta sociodemogràfica estima el nombre de llars pobres i la seva distribució territorial. El nombre de llars que no arriben a finals de mes i, a la vegada, manifesten que pateixen privacions severes és 35 punts més elevat en les llars pobres de Nou Barris que en les llars pobres de Pedralbes o Sarrià - Sant Gervasi.

f) Segons dades dels punts municipals d'assessorament energètic que es van començar a desplegar a la

ciutat el 2015, només el 50% dels usuaris del servei (bàsicament per demanar que s'impedeixi que se'ls talli el subministrament elèctric per impagament) eren persones ja usuàries dels serveis socials municipals. I el nombre d'usuaris actius dels serveis socials que no arriben a final de mes i s'adrecen als serveis municipals per demanar suport econòmic és superior a les estimacions de pobresa segons les estadístiques oficials.

En resum, les estimacions de pobresa real de la ciutat presenten biaixos importants i molt marcats pel territori. Als barris més benestants és probable que la xarxa familiar i l'existència de recursos financers eviti bona part de les situacions de pobresa. Als barris més pobres l'economia informal i altres ingressos no computats complementen, de ben segur, situacions d'ingressos pràcticament inexistent segons les dades registrades i redueixen la demanda de suport econòmic. Experiments naturals com les sol·licituds per participar en el projecte B-MINCOME, les elevades denegacions per motiu de superar la renda exigida màxima per acollir-se a la renda garantida de ciutadania o que les sol·licituds per al fons d'infància tot just superen el 56% de les potencials llars beneficiàries, fan pensar que les xifres estimades de llars vulnerables o de la intensitat de la pobresa poden estar significativament inflades respecte a la realitat. Però, d'altra banda, som conscients que les estadístiques no recullen en tota l'amplitud la cua inferior de llars amb pocs ingressos i que hi ha un cert grau de pobresa vergonyant o invisibilitzada en barris de classe mitjana o fins i tot alta, amb famílies o individus que no volen manifestar-se davant els serveis socials com a pobres.

Què s'ha fet i què s'ha assolit

Tot i admetent que no s'ha posat fi a la pobresa, fonamentalment perquè no s'han injectat els recursos monetaris necessaris, l'esforç dels darrers anys de l'Ajuntament per pal·liar la pobresa ha estat notable.

Hem esmentat abans la diferència en rendes garantides que es gasta la Generalitat i el Govern basc a les seves principals ciutats: 286€ per habitant a Bilbao enfront d'11€ a Barcelona. Però mentre que el 2017 l'Ajuntament de Bilbao es va gastar 4€ per habitant del seu pressupost (1,3 milions) en ajuts d'emergència, el de Barcelona hi va gastar 71€ per habitant (115 milions, concentrats en ajuts generals, en alimentació i habitatge). I tot i el sobreesforç municipal, aquests recursos van ser clarament insuficients per tancar la bretxa global de 3,5 vegades menys ajudes comparades amb Bilbao (289€ enfront de 86⁴⁸). Recursos que tot i ser més grans no van eliminar la pobresa a Bilbao: l'any 2016 el 7,7% de la població vivia sota situació de pobresa real segons l'Enquesta de pobresa i desigualtats socials del País Basc⁴⁹.

En despesa específica per combatre la pobresa infantil (inclou la tarifació social a les escoles bressol i altres serveis específics), l'Ajuntament es gasta anualment més de 50 milions d'euros⁵⁰ (sense comptar ni despeses en habitatge per a famílies ni subvencions a entitats per a programes per a la infància). Aquesta quantitat és inferior a la meitat de les estimacions fetes amb dades de l'AEAT que es necessitarien per cobrir la pobresa relativa extrema de les famílies amb menors (121 milions).

La xifra del 2017 va ser lleugerament superior a la del 2016, i la del 2018, quan encara falta tancar les xifres definitives,

també estarà en nivells similars. Tant el 2016 com el 2017 Barcelona va ser, entre els grans municipis, el que va gastar més en despesa social per habitant a tot l'Estat.

Se'ns fa difícil avaluar encara si realment l'esforç fet té un impacte efectiu per reduir la pobresa. Moltes altres variables independents ajuden o perjudiquen en l'objectiu, com la reducció de l'atur, l'expulsió de veïns pobres fora del municipi (gentrificació) per la pujada dels preus de l'habitatge, la multiplicació de l'arribada de refugiats i de menors no acompanyats o l'emigració a altres països. La disponibilitat de dades oficials d'ingressos i pobresa va amb dos anys de retard (actualment es disposa de dades del 2015 i del 2016) i això dificulta les interpretacions actuació-efecte a curt termini.

No obstant això, sí que disposem d'alguns indicadors indirectes per mesurar els impactes:

- a) L'assistència a bancs d'aliments del 2014 al 2017 ha baixat significativament (-36% de persones beneficiàries), i en una proporció més elevada que a la resta de la província de Barcelona (-10%), de Catalunya (-13%) i de l'Estat (-8%)⁵¹.

48. Elaboració pròpia a partir dels pressupostos dels ajuntaments de Bilbao i Barcelona 2017 i de dades poblacionals provinents de l'INE 2017.

49. http://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/informe_epds_2016_2/es_epds2012/adjuntos/Informe%20EPDS%202016_es.pdf

50. Font: Estimacions pròpies a partir dels pressupostos de l'Àrea de Drets Socials.

51. Font: Fundació del Banc dels Aliments, Federación de Bancos de Alimentos i estimació pròpia.

b) L'increment de desigualtat de rendes estimades de manera indirecta entre els barris més rics i més pobres ha trencat la tendència creixent des del 2008 i ha experimentat una baixada del 2015 al 2017⁵².

c) L'índex de Gini a la ciutat ha baixat en el període 2011-2016/2017, mentre que ha pujat a l'àrea metropolitana.

d) Els increments de preus de l'habitatge de lloguer s'han reduït⁵³ el 2018, tot i que segueixen marcant màxims històrics.

e) Per contra, amb dades de l'Institut Municipal de Serveis Socials, les visites als centres de serveis socials municipals no han baixat (15% més de persones ateses del 2013 al 2017 sense tenir en compte l'atenció a la dependència) i ha crescut lleugerament l'assistència a menjadors socials (un 5% del 2014 al 2017).

f) El nombre de desnonaments del 2018 s'ha reduït lleugerament respecte al 2017 (-3,4%). La demanda d'habitatges d'emergència ha crescut, així com el suport a desnonaments (74% més de llars ateses pel magatzem de mobles i 3,5 vegades més llars ateses per la Unitat Contra l'Exclusió Residencial), segons dades de la Gerència d'Habitatge. La llista d'espera per accedir a albergs s'ha multiplicat (amb una bona part de demandants que fa menys de tres mesos que han arribat a la ciutat) i els menors no acompanyats atesos s'han multiplicat per 8 del 2014 al 2018. El nombre de persones al carrer ha crescut en unes 160 persones (del 2015 al 2018) tot i l'increment de solucions

habitatges d'emergència públiques i privades en més de 800 places.

En resum, un balanç agredolç en què tot i els esforços pressupostaris, i que es reverteixen les tendències de creixement de les desigualtats i d'alguns indicadors de pobresa, la situació global de vulnerabilitat de la ciutat segueix fortament condicionada pel problema d'emergència habitacional.

Com podem afrontar aquesta situació? L'Ajuntament de Barcelona va acordar l'any passat, amb un ampli consens polític i social dels agents socials de la ciutat, una estratègia a llarg termini: l'Estratègia d'inclusió i de reducció de les desigualtats socials de Barcelona 2017-2027⁵⁴, un ambiciós repte de millora de la inclusió, mesurat amb indicadors finals i intermedis d'assoliment que han de permetre avaluar-ne els avenços. Per donar compliment als reptes de l'estratègia, el primer objectiu és establir una veritable teoria del canvi que prioritzi les intervencions socials i els recursos necessaris per assolir les fites. I de ben segur que aquesta teoria del canvi haurà de comptar amb el reconeixement de la importància de reforçar el capital social que permeti incrementar els graus de llibertat i la resiliència de la comunitat davant l'impacte de la pobresa.

52. Font: Índex de renda familiar. Gabinet Tècnic de Programació de l'Ajuntament de Barcelona.

53. Font: IERMB amb dades de l'Enquesta metropolitana i l'ECV. http://habitatge.gencat.cat/ca/dades/estadistiques_publicacions/indicadors_estadistiques/estadistiques_de_construccio_i_mercat_immobiliari/mercat_de_lloguer/lloguers-barcelona-per-districtes-i-barris/

54. <http://www.bcn.cat/barcelonainclusiva/ca/estrategiainclusio.html>

I ara què?

Volem que aquest apartat serveixi per reflexionar sobre la situació de la pobresa a la nostra ciutat i de com podem reduir-la significativament.

El gran problema és l'accés a l'habitatge

Ja hem vist que estadísticament un centenar de milers de llars de la ciutat no arriben a finals de mes. També hem vist que aquesta xifra pot ser més baixa perquè una part disposa de xarxes de suport, de patrimoni o d'ingressos no comptabilitzats en els registres o les estadístiques de pobresa. També una part poden ser individus o llars novingudes a la recerca d'oportunitats. Amb totes les precaucions, podríem inferir que a la ciutat hi ha per sobre de 50.000 llars que ho estan passant malament. I aquesta xifra inclou una bomba de rellotgeria que la pot fer incrementar els propers anys, que és la progressiva finalització dels 40.000 contractes de lloguer de renda antiga que encara estan fora de la Llei d'arrendaments urbans, així com la jubilació progressiva d'individus en edat madura que ja viuen de lloguer a preus de mercat, i on es combinaran pensions cada vegada més baixes amb pèrdua de poder adquisitiu, amb uns lloguers i costos energètics creixents.

La ciutat disposa d'un potent pla⁵⁵ per doblar el parc d'habitatge social, ajudar els lloguers de les llars amb rendes baixes i rehabilitar milers d'habitatges. També hi ha un potencial, poc explotat, de generar més habitatge incentivant que habitatges que tenen altres usos (despatxos i altres negocis o activitats) passin a locals en planta baixa desocupats, o construir solucions temporals sobre solars d'equipaments que, de moment, no tenen els recursos

econòmics per ser construïts, o solucions definitives d'usos mixtos (equipament-habitatge), completar edificis que no han exhaurit la seva superfície construïble, a "redensificar" la ciutat allà on cada vegada viu més gent sola o en parella en pisos grans, etc. De pisos buits a Barcelona no n'hi ha gaires (menys de l'1,5% del parc segons el cens que s'ha fet), però d'estratègies per obtenir-ne més per a habitatge, sí.

Però també les estadístiques oficials⁵⁶ són concloents: tres quartes parts de les llars pobres ni tan sols podrien pagar el lloguer social més barat existent, i una quantitat indeterminada de gent jove no es pot emancipar amb un mínim de condicions. Per tant, el problema majoritàriament es concentra en la inexistència o escassetat d'ingressos suficients per accedir a l'habitatge, ja sigui social o no.

No sols això, quan des de les polítiques d'integració social es reclama mixicitat social en els inquilins dels nous edificis d'habitatges de lloguer social (no concentrar-hi només famílies vulnerables) per no crear problemes de convivència o guetos que degradin les condicions de veïnatge i no replicar alguns exemples magnífics dels problemes de les *banlieues* parisenques, s'obvien aquestes dues qüestions: que l'adjudicació d'habitatges exclou les rendes més baixes i no els dona cap solució alternativa i que la solució espontània no regulada és la concentració en determinats barris d'un gran percentatge d'habitatges ocupats, amb situacions d'amuntegament

55. <https://habitatge.barcelona/ca/estrategia/pla-dret-habitatge>

56. Elaboració pròpia a partir de les enquestes de condicions de vida 2016 i 2017.

o d'infrahabitatge, que també estan a la ciutat a escassa distància d'allò que teòricament volia protegir.

Les llistes de la desesperació

L'accés a l'habitatge social té una segona particularitat —a banda que sense ingressos no pots ser-ne beneficiari— que és que s'assigna per sorteig. Aquest pot ser pur (les mateixes probabilitats), baremat (més probabilitats —més números per al sorteig— si es compleixen algunes condicions addicionals de risc de vulnerabilitat) o contingentat (amb quotes per a determinats col·lectius). Això passa en les assignacions d'escoles d'ensenyament obligatori (que garanteixen un accés universal i en temps a una d'elles en qualsevol cas) i en les d'escoles bressol (que no són obligatòries ni amb places per a tothom tot i que la cura 0-2 és un dret que hauria de ser universal) però no en la immensa majoria de les altres prestacions de l'estat del benestar: les urgències mèdiques, les operacions quirúrgiques o les visites a l'especialista mèdic i als serveis socials, l'accés a una residència de gent gran o a un servei d'atenció a la dependència tenen llistes d'espera. Fins i tot l'accés a solucions habitacionals d'emergència (albergs, pisos d'inclusió, etc.) es fan per llista i baremació de la situació familiar. Algunes llistes són de minuts, hores, dies, i d'altres són de mesos o fins i tot anys, però tothom que hi és sap quan l'atendran, o almenys ho hauria de saber. Excepte en habitatge, on no se sap amb certesa quan en tindrà un mentre no et toqui per sorteig.

Al meu entendre, caldria un replantejament global del model d'accés a l'habitatge social que no sigui l'assignació aleatòria per sorteig (amb més o menys probabilitat) i la disponibilitat d'ingressos i, en canvi, que els criteris fossin

el temps que fa que s'està en situació de vulnerabilitat a la ciutat, l'edat (prioritzant la gent gran i les famílies amb menors) i la situació social i de salut de l'individu o la família. La inexistència d'un habitatge en condicions o directament el sensellarisme és un problema social però també de salut i, com a tal, s'han de prioritzar els recursos. També per una qüestió d'equitat i per donar esperances a la gent que, en algun moment, el seu problema tindrà solució de manera certa. I de manera anàloga podríem pensar en l'accés a la feina: per què no pensem en un pla de garantia sènior perquè les persones a l'atur de llarga durada accedeixin de manera garantida a una feina segons un sistema de criteris de vulnerabilitat, temps a l'atur?

Ja n'hi ha prou, de rendes condicionades

Ja tenim moltes proves que els models de rendes condicionades i limitades com la renda garantida de ciutadania o les prestacions i els subsidis d'atur no funcionen eficaçment per posar fi a la pobresa. L'estigmatització sobre les famílies que s'han de declarar pobres, la burocràcia que representa una barrera especialment difícil per als individus amb baix nivell educatiu i de coneixement de l'idioma, la persecució que fan els funcionaris zelosos o els mateixos veïns sobre si una família potencialment beneficiària de la renda és veritablement pobre, la guerra dels penúltims contra els últims exemplificada en el personal de caixes dels supermercats que fiscalitzen el contingut de les bosses de compra i en què es poden gastar o no les ajudes, el *non-take-up* (no accés) a moltes prestacions, la mirada doblement i paradoxalment crítica sobre els immigrants que, suposadament, a la vegada que reben ajudes ens treuen les feines més feixugues que no volem fer, les

trampes de la pobresa que fan que famílies senceres estiguin ancorades en les ajudes i l'atur perquè no els surt a compte agafar una feina temporal o mal pagada (si l'accepten haurien de renunciar a l'RGC durant un temps i acabarien a la llarga tenint menys diners que abans d'agafar la feina), i la voluntat, no expressada públicament, de no passar-se del pressupost econòmic assignat per part de l'administració competent, són situacions individuals o conjuntes que fan que l'actual model de rendes hagi quedat desfasat i inoperant per posar fi a la pobresa, sobretot la més cronificada. Per resoldre-ho, cal passar a models universals de prestacions, com el de salut o l'educatiu.

Els estalvis en costos administratius, en costos socials i sanitaris i en millora de l'autoestima de la població (els estudis científics demostren com la pobresa afecta les capacitats cognitives i multiplica les probabilitats de desenvolupar malalties mentals), en apoderament de les dones, els joves i els emprenedors, compensaran els costos econòmics addicionals que pugui representar finançar una renda bàsica universal, i serà factible finançar-la amb una nova fiscalitat on els més rics transfereixin una part raonable de la seva renda als més pobres. Una renda bàsica, a més, garantiria un flux d'ingressos estables imprescindibles per accedir al mercat de l'habitatge o a préstecs per finançar estudis o altres despeses importants necessàries de les quals estan excloses les persones a l'atur o les precaritzades.

La implementació d'una renda bàsica, o almenys la reducció progressiva de la condicionalitat i limitació de les rendes actuals, ha d'anar acompanyada d'un programa de racionalització de la resta d'ajudes, subvencions, bonificacions i tarifacions socials per motiu de renda o

vulnerabilitat. Cal evitar les trampes de la pobresa associades a l'acumulació d'aquestes ajudes que poden fer que estratègicament a les llars no els interessi incrementar els seus ingressos laborals perquè aleshores se situen per sobre dels llindars de renda màxims que els permeten accedir a les ajudes i pateixen l'equivalent a taxes marginals sobre la nova renda obtinguda properes, o fins i tot superiors, al 100%, a les quals cal afegir el cost del temps perdut en tràmits burocràtics, sovint de resultat incert.

La solució ha de ser, com a mínim, metropolitana

Una renda bàsica o una renda garantida a Barcelona més eficaç que la que existeix i que pogués (que podria) posar fi a la pobresa material hauria de tenir en compte diversos aspectes addicionals:

Hauria de ser una renda metropolitana on la transferència de rendes de rics a pobres es reflectís també entre una redistribució de la renda entre els diferents barris metropolitans rics i pobres, de la mateixa manera que ho faria entre homes (perdedors en la redistribució) i dones (guanyadores). No podem tractar el municipi de Barcelona com una illa independent, per molt que per ella mateixa ja sigui un microcosmos de desigualtats. A Barcelona hi treballen remuneradament 400.000 persones més que no pas barcelonins i barcelonines tenen una feina i, per tant, genera molta més activitat, riquesa i ingressos tributaris que la majoria de ciutats dormitori que l'envolten. Per contra, aquesta centralitat econòmica pressiona en el mercat de l'habitatge i expulsa (si poden marxar) les classes més vulnerables, o les precaritzada i amuntega. Descentralitzar l'activitat econòmica i millorar el transport públic intrametropolità (que fos de naturalesa menys radial

amb Barcelona que en l'actualitat) també hauria de ser una política de la lluita contra la pobresa.

Si bé finançar una renda bàsica necessita una reforma fiscal en profunditat dels grans impostos competència de l'Estat, seria perfectament factible finançar una renda garantida metropolitana amb un increment dels recursos que ja es generen a l'àrea. Un recàrrec sobre l'IBI i altres impostos municipals i metropolitans sobre la propietat o impactes mediambientals podrien generar els 600 milions d'euros necessaris que s'estimen per arribar a cobrir mínimament les necessitats de les famílies realment pobres, sempre que es combinés amb una aplicació menys restrictiva del que ha estat fins ara l'RGC, que fins i tot la negava a les persones sense sostre.

La renda bàsica o un succedani de l'RGC que eliminés la trampa de la pobresa hauria de tenir en compte les peculiaritats de l'habitatge a la ciutat i l'àrea metropolitana i, per tant, separar en dos trams la cobertura: d'una banda, hauria de cobrir les necessitats bàsiques sense habitatge (que podrien ser universals i iguals per a tothom, només modulant per edat o mida de la llar per tenir en compte les possibles economies d'escala que existeixen) i, de l'altra, les necessitats d'habitatge, què serien el valor mínim entre el que la llar està pagant actualment pel seu habitatge i un cost objectiu que dependrà de la mida de la llar i dels preus de l'habitatge del municipi o del barri de residència de la llar. Aquest és bàsicament el model que hem implementat al B-MINCOME, i suposa, a la pràctica, que les necessitats bàsiques d'una família que sigui propietària del seu habitatge estan per sota de les que marquen els llindars oficials de risc de pobresa (necessiten menys recursos per arribar a finals de

mes), mentre que per a una família llogatera estan per sobre (necessiten un complement per habitatge).

En aquest model de garantia de rendes la responsabilitat de finançar-lo per part dels diferents nivells de l'Administració podria repartir-se de la manera següent:

- a) L'Administració de l'Estat hauria d'implementar un mínim vital per a tot el territori que, en part (el primer tram equivalent en import), substituïria les prestacions d'atur i les pensions existents.
- b) La Generalitat pagaria una RGC universal pel diferencial de cost de la vida amb les altres regions de l'Estat (es calcula que és un 8% superior a la mitjana espanyola⁵⁷), el finançament hauria de ser compartit entre l'Estat (que recapta més impostos gràcies a aquest diferencial de preus) i la mateixa Generalitat.
- c) L'àrea metropolitana o la regió metropolitana pagaria un complement condicionat al règim de tinença de l'habitatge i el seu cost pel diferencial entre l'àmbit metropolità i la resta de Catalunya.
- d) Barcelona hauria de fer-se càrrec dels diferencials de preu de l'habitatge de la ciutat respecte a l'àmbit metropolità⁵⁸. La fixació del preu de lloguer de referència s'hauria de fer amb un sistema objectiu que, seguint

57. Font: Generalitat de Catalunya. http://economia.gencat.cat/web/.content/70_economia_catalana/arxius/colleccions/monografies/M_17_2015.pdf

58. Amb dades de l'ECV 2016 es poden estimar en un 27% més, i el doble que la resta de Catalunya sense l'AMB.

estudis internacionals, fixés el preu de viure en un habitatge de condicions dignes en una zona mitjana-baixa de preus de la ciutat.

El finançament barceloní-metropolità vindria dels ingressos fiscals addicionals derivats de la pròpia capacitat fiscal superior que té aquest territori per generar més recaptació per la propietat, l'activitat econòmica o l'impacte ambiental. La capitalitat de Barcelona genera una riquesa addicional que s'ha de redistribuir a les capes de la població perjudicades del mateix municipi i dels municipis veïns.

En aquest model, que es podria simplificar o compactar en un parell de les quatre administracions esmentades, aquestes tindrien una doble responsabilitat: en primer lloc, garantir el finançament de les rendes i les ajudes a l'habitatge específiques subjectives, i, en segon lloc, s'hauria d'aconseguir crear suficient parc d'habitatge social al preu objectiu marcat per a les ajudes. Les ajudes a l'habitatge i el nou parc haurien de constituir també un sistema de control indirecte de les pujades excessives dels preus del mercat lliure.

Una alternativa seria no donar ajudes a l'habitatge i que les administracions tenidores de parc social cobressin quantitats més baixes de lloguer a qui no el pugui pagar. Això no ajudaria a desenvolupar un parc privat d'habitatge social. Una segona alternativa seria incorporar un ajut universal per a habitatge a la renda bàsica. Aquesta alternativa seria més cara perquè donaria una sobrecobertura a qui ja té l'habitatge pagat, tot i ser més equitativa i eliminar les despeses de burocràcia i control de possibles fraus.

L'efecte *pull* (crida) és *push* (expulsió)⁵⁹

Barcelona és la gran ciutat de l'Estat que gasta més en polítiques socials. No obstant això, Barcelona no és la gran ciutat de l'Estat on els seus ciutadans i ciutadanes reben més suport contra la pobresa. Algú pot tenir la temptació de pensar que aquesta despesa és un pou sense fons perquè com més gastem en els més pobres, més n'atraurem (efecte crida), com si tots el pobres del món es fixessin en Barcelona com a recepta màgica d'entrada a la prosperitat de les riques societats europees. També podem pensar que Barcelona no pot ser un jaciment inesgotable de riquesa que els seus immigrants poden transferir sense fi cap al tercer món, ja que en realitat som una gota en l'oceà de pobresa africana, asiàtica o llatinoamericana.

Barcelona, com a sisena àrea metropolitana de la Unió Europea, és forçosament un pol d'atracció d'immigrants, tot i que la ràtio de residents nascuts a l'estranger està per sota de la mitjana de les grans ciutats europees i, en especial, força per sota de París i Londres. La magnitud absoluta de la immigració a la ciutat és ridícula comparada amb la que hi ha a tot el món desenvolupat i que només amb les estimacions d'envelliment de la població necessitaríem un flux constant de milers d'immigrants anuals per mantenir la població activa actual i afrontar el repte que suposa aquest canvi demogràfic per mantenir l'activitat econòmica i les creixents necessitats d'atenció a la gent gran. Per exemple, l'any 2018 a Barcelona hi havia empadronats els mateixos habitants que el 2008 i, per contra, hi vivien 34.000 persones menys d'entre 20 i 64

59. El concepte *push-pull* es refereix a l'efecte *pull*, que seria l'efecte de crida o atracció d'alguns territoris per a les persones d'altres territoris, i l'efecte *push*, que seria d'empènyer o fer fora la població que hi ha dins d'un territori.

anys⁶⁰. El que caldrà és tenir estructures potents d'acollida i integració, i lleis adequades favorables i adaptades a la realitat social, laboral i cultural de la nostra ciutat, i que els autòctons en situació de vulnerabilitat tinguin un sistema de suport social prou bo que no faci pensar que competeixen per recursos públics amb els immigrants.

Cal seguir incrementant la disponibilitat de dades en quantitat, qualitat i proximitat temporal

Finalment, tot i els esforços per conèixer millor la realitat de pobresa a la ciutat, seguim encara amb mancances importants que caldrà corregir els propers anys.

a) Ens falta més informació sobre la situació de pobresa de les capes de la població d'extrema pobresa, la que ni tan sols s'acosta als serveis socials públics i potser només va a altres institucions privades.

b) Ens falta més informació sobre la pobresa invisibilitzada de les classes mitjanes empobrides o de la gent gran que viu sola.

c) No disposem d'informació comprensiva sobre les llars en termes conjunts de rendes, riquesa, estalvis i deutes. Caldria, per començar, ampliar la mostra de l'Enquesta financera de les famílies perquè fos molt més representativa en l'àmbit de ciutat, fer-ne una de similar i explotar al màxim els registres administratius i fiscals ja existents.

d) Les enquestes de renda i els registres administratius o fiscals no capturen correctament totes les rendes ni les situacions de sobreendeutament. Òbviament encara menys capturen els patrimonis a l'estranger.

e) No hi ha una compartició de dades eficient entre els diferents nivells del sector públic. En particular, la Generalitat no ha desplegat el sistema d'informació conjunt de serveis i prestacions socials amb les administracions locals que diu la llei de serveis socials. Ni tampoc no es comparteixen dades entre el sector públic i les entitats no governamentals que intervenen sobre les persones pobres. Potser la targeta social universal que es comença a desplegar des del Govern central serà una oportunitat.

f) Cal establir un programa sistemàtic triennal d'avaluació de tots els programes de despesa. La implementació de nous programes hauria de passar una validació pilot amb un grup de tractament i un de control que permetessin avaluar l'impacte de les mesures de manera rigorosa.

Algunes d'aquestes mancances són crítiques quan s'apliquen sistemes de protecció de rendes condicionades i amb elevat grau de no accés a aquests, ja que accentuen els problemes dels falsos negatius i falsos positius. No obstant això, aquest problema no tindrà mai solució, ja que sempre hi haurà comportaments estratègics d'algunes famílies i individus (ocultacions de rendes i patrimonis, falsos canvis de domicili i emancipacions, etc.) per obtenir avantatges socials i serà impossible distingir-los de les situacions sobrevingudes de necessitat. Per exemple, actualment cap dada o informe oficial pot informar de si un jove ha marxat de casa per independitzar-se perquè el clima familiar és

60. Elaboració pròpia a partir de dades provinents del padró d'habitants 2008 i 2018.

irrespirable o perquè voldria gaudir “gratuitament” dels ajuts de rendes mínimes que li dona l’administració. El que sí que sabem, però, és que aquest jove hauria de tenir dret a emancipar-se.

I mentrestant

Mentiríem si afirméssim que les administracions locals s’han convertit en la darrera trinxera (no volguda) de l’estat del sistema de protecció contra la pobresa. Per darrere nostre encara hi ha les entitats del tercer sector, l’Església, i les papereres i els contenidors d’escombraries, i un clima amable que permet que la majoria de l’any qualsevol racó apartat permeti dormir al ras.

Podem fer més sense una injecció de recursos potent com la que demanem (potent, que tot i ser factible espanta els decisors polítics i una part de la societat que pensa que ja es paguen prou impostos i que estan mal gastats)?

a) Podem gestionar millor el dret a la ciutat, on l’accés als recursos públics i privats depenguin del temps d’estada i de les circumstàncies de vulnerabilitat. Ara per ara, només tenim tres línies vermelles que estan cobertes: cap nen dorm al carrer ni pot deixar d’anar a l’escola, ningú no es mor de gana i tothom és atès al sistema sanitari. Podem ampliar les línies vermelles? Podem establir sistemes transparents d’accés, si cal discutits i acordats públicament, i quins són els mínims vitals de dignitat prioritaris que cal assegurar per davant de qualsevol altra despesa o inversió pública. També podem fer pedagogia i invertir l’equació “drets i obligacions”: la gent té dret a tenir les condicions materials d’existència garantides i l’Administració té

l’obligació d’identificar les situacions de vulnerabilitat i d’oferir-los eines per sortir-ne.

b) La pobresa té rostres visibles (mares soles i els seus fills, immigrants, refugiats sense recursos...) i invisibles (gent gran amb pensions baixes, classes mitjanes empobrides, empresaris o autònoms amb problemes econòmics, joves que no poden marxar de casa o hi han tornat...). Tenim eines avançades per identificar les llars vulnerables, i l’obligació d’apropar-nos-hi individualment, de manera proactiva i a la vegada sensible, per apoderar-los i que exerceixin millor els seus drets, per trencar el seu aïllament social i que generin més oportunitats de millorar la seva situació, per millorar la seva educació econòmica per gestionar-se els recursos escassos de què disposen. La pobresa també es pot combatre reduint els costos excessius més enllà de l’habitatge: energia i aigua a costos raonables i autogenerada, tarifacions socials progressives, transport públic assequible, foment de l’economia col·laborativa i circular, etc.

c) Cal treballar a escala petita i de manera multidimensional, cosa que permet posar noms i cognoms als problemes i buscar solucions aprofitant els actius de cada comunitat i essent conscients de les mancances que una gran ciutat com Barcelona pot suplir. Esperem que el model de “superilles socials” de dividir la ciutat en petites zones de 6.000 a 8.000 habitants que tot just arrenquem amb una nova forma d’atenció a les persones amb dependència estengui progressivament les seves funcionalitats cap a la globalitat de l’economia de la cura i de l’ecosistema socioeconòmic de la ciutat i es constitueixin en veritables *living labs* per testar

innovacions socials en entorns controlats. I on qualsevol persona pugui aportar-hi la seva i no sigui vist com un problema sinó com a part de la solució.

d) Disposem de noves eines com la moneda ciutadana, les clàusules socials en la contractació pública o els salaris de referència de ciutat per assolir comportaments més responsables de les empreses i reduir els treballadors pobres; de la mateixa manera, les grans entitats contractistes laborals i de béns i serveis de la ciutat, i les patronals i els gremis que representen el teixit productiu, han d'integrar-se també a l'estratègia compartida de millorar la inclusió laboral o social de la gent més vulnerable, ampliant el model L'àmbit amb nous models innovadors que es puguin cocrear conjuntament.

e) Podem potenciar l'acció comunitària perquè la lluita contra la pobresa beneficiï a tothom, que els recursos invertits flueixin de dalt a baix i de baix cap a tothom, i que els guanys en termes de benestar també arribin als més vulnerables. Això ajudarà a combatre la demagògia del malbaratament dels recursos contra la pobresa i repartir millor l'enorme riquesa que genera la ciutat.

f) Barcelona disposa d'un potent teixit associatiu amb el qual ha establert, al llarg dels anys, moltes complicitats i visions compartides. Aquest teixit és una peça clau per multiplicar l'impacte de l'actuació pública, i cal reforçar aquest model Barcelona de codisseny, coproducció i governança de la col·laboració publicoprivada en la lluita contra la pobresa. Analitzar els punts forts i febles de la implantació territorial i actuar en conseqüència, compartir sistemes d'informació dels

usuaris vulnerables, generar sinergies i evitar duplicitats ineficients en les actuacions dels diferents agents, són grans oportunitats que hem de saber aprofitar entre tots.

g) Cal apostar per la reducció dels diferencials educatius i culturals de classe, on l'objectiu d'assolir l'ESO ha de quedar superat pel de completar estudis universitaris o cicles formatius de grau mitjà i superior. És necessari trencar el pronòstic que redueix dràsticament les probabilitats d'assolir-ho en funció d'on es viu o del tipus de llar on s'ha nascut. Sabem que el context socioeconòmic familiar és determinant, i que no hi haurà veritable igualtat d'oportunitats si no hi ha menys desigualtat de posicions de sortida, però també sabem que hem de posar totes les eines públiques i comunitàries disponibles per apaivagar aquest diferencial.

Tant en les etapes formatives inicials, com en l'educació al llarg de la vida per adaptar-se als canvis de l'entorn social, econòmic i tecnològic cada vegada més accelerats, el pronòstic té molt a veure amb els recursos invertits en els coneixements i les habilitats de la persona i amb l'acumulació de les formes positives de capital social (com les relacions i connexions útils per trobar feina i progressar en la carrera professional), i també amb les expectatives i la confiança que els mateixos alumnes, els companys, les seves famílies i els mateixos educadors tenen sobre ells mateixos o qui han d'educar i acompanyar. Tampoc no hi haurà igualtat de resultats si no hi ha reequilibri de les expectatives i reforç de la confiança.

h) I hem de reforçar els vincles amb la comunitat de recerca (universitats, centres de recerca, institucions

d'avaluació i experts) que han de poder veure la ciutat com una font de coneixement i experimentació rigorosa que permeti desenvolupar noves eines d'intervenció i millorar les existents.

Epíleg. Derroquem les fronteres

En el món actual algunes fronteres són físiques i ben conegudes com a separació del primer i tercer món. Darrere d'elles hi trobem molts pobres, a Melilla, a Lesbos, a la Franja de Gaza, a Calais o a El Paso. La globalització —que permet moure lliurement béns, serveis i capitals però no persones—, l'espoli dels recursos naturals, la corrupció o les dictadures generen l'acumulació creixent de persones al darrere d'elles, a un costat.

D'altres no són tan visibles perquè no estan marcades al mapa amb una ratlla però sabem on són i es mostren tant o més efectives, com a mur de contenció o com a amenaça de mort permanent a qui gosa creuar-les: el Sàhara, la mar Mediterrània, les muntanyes del Kurdistan...

El tercer grup de fronteres el tenim a casa i és molt més intangible i dispers. Les veiem en les cues per accedir als albergs, en el repartiment de menjar, a l'hora del tancament dels supermercats i restaurants, als vestíbuls dels intercanviadors de transport públic. Algunes tampoc no les veiem perquè estan a les fosques, als contenidors dels carrers o a les cases, o al que sembla una casa. Aquestes fronteres són, en realitat, un avís per a navegants aventurers que se surten de les rutes socials establertes, són l'estímul a no fracassar, a comportar-se correctament, a esforçar-se. També són l'escarment, el càstig, als que no ho han fet prou bé i s'han desviat. En podríem dir les fronteres

internes o *buffer* de les societats capitalistes: aquella capa ni massa gran per revoltar-se ni massa petita per caure en l'anècdota, però prou potent per disciplinar-te que facis el possible per no veure-t'hi abocat. El *buffer* també són les llistes d'espera, els tràmits inacabables i sense data, amb silencis administratius fruit de la voluntat oculta de no posar més recursos, no sigui que es generi més demanda. És tot allò que converteix un pretès dret ciutadà en un fre perquè no travessis cap frontera.

Finalment ens queda una quarta frontera, la que tampoc no veiem però hauríem de notar més que cap altra. És la frontera interior, la que ens allunya del patiment dels altres, per por de contagiarnos i de caure on són ells; la que ens fa creure que la gent té el que es mereix i no fa prou per sortir-se'n i la que ens convenç que la gent deixaria de treballar o de buscar feina amb una renda garantida... Tot i que un mateix això no ho faria i seguiria esforçant-se. La que redueix el nostre cercle d'empatia als familiars propers i ens torna més egoistes i conservadors, i no ens deixa veure que la vulnerabilitat també ens pot arribar a nosaltres i necessitarem els altres. I que no és un sacrifici personal sinó una inversió en un mateix que tothom tingui dret a una existència lliure i digna.

“Cuando la ayuda es universal la gente avisa a sus vecinos de que la pueden solicitar y se dan soporte mutuo en el proceso. Cuando la ayuda es condicional los buzones de correos de la Administración se llenan de denuncias de pobres que denuncian a sus vecinos defraudadores.”

(Pablo Yanes, coordinador de recerca social a CEPAL-Mèxic, president de l'Ingreso Ciudadano Universal de Mèxic)